

Η αντίληψη της αρχιτεκτονικής ως ένα περιβάλλον

Σπύρος Ρογκάν - 12/04/2021

Σπύρος Ρογκάν - Ομότιμος Καθηγητής Αρχιτεκτονικής Ε.Μ.Π.

Η συνθετική προσέγγιση ενός αρχιτεκτονικού έργου, ώστε να αποτελεί μέρος ή αναπόσπαστο τμήμα του περιβάλλοντος, μπορεί να εκφραστεί γενικότερα ως “η αντίληψη της αρχιτεκτονικής ως ένα περιβάλλον”, ή ακόμη, υπό ευρύτερη έννοια, και ως “τα πολεοδομικά χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής”.

Αντίθετη αντίληψη της αρχιτεκτονικής από την προηγούμενη είναι η αντιμετώπιση του αρχιτεκτονικού έργου ως ένα αυτόνομο από το περιβάλλον του “αντικείμενο”, το οποίο καλύπτει συνήθως την απλή και μόνο οργάνωση ενός δεδομένου κτιριολογικού προγράμματος σε ένα κατάλληλο κέλυφος. Παράλληλα, η προσέγγιση αυτή αγνοεί τη δυνατότητα διαμόρφωσης μιας αρχιτεκτονικής που θα αποτελεί ένα πολεοδομικό στοιχείο, προσαρμοσμένο έτσι ώστε να δέχεται περιβαλλοντικές λειτουργίες με όλα τα προτερήματα που συνεπάγεται αυτό, και από την άποψη της ένταξης του αρχιτεκτονικού έργου στο περιβάλλον αλλά και της συγκρότησης ενός “διαλόγου” με τα στοιχεία που διαμορφώνουν το περιβάλλον αυτό.

Σκόπιμο είναι να διατυπωθούν πρώτα ορισμένες προσεγγίσεις οι οποίες αφορούν αντίστοιχα το αρχιτεκτονικό έργο και το περιβάλλον του στη μεταξύ τους σχέση, και μετά η δυναμική που προκύπτει από τον συνδυασμό των προσεγγίσεων αυτών. Η παράθεση αντίστοιχων παραδειγμάτων από το παρελθόν και τη σύγχρονη αρχιτεκτονική, μπορεί να τεκμηριώσει τις προηγούμενες προσεγγίσεις. Παράλληλα μπορούν να διαπιστωθούν μερικές ιδιαίτερες δυνατότητες συνθετικής οργάνωσης, που διαφαίνονται με την αντιμετώπιση της αρχιτεκτονικής ως ένα περιβάλλον.

Κύριο ζεύγος προσεγγίσεων -ως προς το αρχιτεκτονικό έργο και το περιβάλλον του- που θα μπορούσε να εξεταστεί, θα ήταν, σε γενικές γραμμές, ποιες είναι οι βασικές απαιτήσεις ενός αρχιτεκτονικού έργου από το περιβάλλον του, και ποια είναι εκείνα τα κομβικά στοιχεία με τα οποία διακρίνεται το περιβάλλον σε σχέση με οποιοδήποτε αρχιτεκτονικό έργο.

Ως βασικές απαιτήσεις ενός αρχιτεκτονικού έργου σε σχέση με το περιβάλλον του, μπορούν να καθοριστούν κυρίως οι ακόλουθες: α) Λειτουργική σύνδεση με τον περίγυρό του, β) Ύπαρξη ισόρροπης μορφολογικής σχέσης με το περιβάλλον, γ) Επίτευξη ισορροπίας της υλικότητας του έργου μ' αυτήν που χαρακτηρίζει το περιβάλλον και δ) Δυνατότητα κοινωνικής - λειτουργικής "όσμωσης" με τις περιβάλλουσες δραστηριότητες.

Κομβικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν το περιβάλλον σε συνδυασμό με οποιοδήποτε αρχιτεκτονικό έργο θα μπορούσαν να αναφερθούν ότι είναι άξονες, πορείες, προοπτικές και θέες, η διάρθρωση των υπαίθριων χώρων και η πλοκή του πρασίνου, η κλίμακα των κτιρίων όταν υπάρχουν και οι σχετικές τυπολογίες τους, η επικρατούσα υλικότητα, καθώς και πιθανά "οπτικά πρότυπα και αναφορές". Σε ευρύτερη έννοια, όλα τα προηγούμενα κομβικά στοιχεία που αναφέρθηκαν συγκροτούν, κατά ένα μεγάλο μέρος, το "πνεύμα του τόπου" το οποίο ταυτίζεται με ένα συγκεκριμένο περιβάλλον, και συμβάλλει έτσι ώστε, εάν αφομοιωθεί κατάλληλα αυτό σε ένα αρχιτεκτονικό έργο, τότε το έργο αυτό να αποκτήσει ιδιαίτερη ταυτότητα και χαρακτήρα. Εδώ, χαρακτηριστικά ο Christian Norberg Schulz, στον πρόλογο του αντίστοιχου βιβλίου του για το "πνεύμα του τόπου" - "genius loci", αναφέρει ότι: "Η αρχιτεκτονική είναι η φανέρωση του genius loci, και το έργο του αρχιτέκτονα είναι να δημιουργήσει τόπους με νόημα, μέσω των οποίων βοηθά τον άνθρωπο να κατοικήσει" (βλ. παραδ.7).

Ο συνδυασμός των βασικών απαιτήσεων ενός αρχιτεκτονικού έργου με τα κομβικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν το περιβάλλον σε σχέση με αυτό, μπορούν να διαμορφώσουν έναν δυναμικό "διάλογο" σε μία συγκεκριμένη περιοχή που πρόκειται να πραγματοποιηθεί ένα αρχιτεκτονικό έργο, και να παγιώσουν την αντίληψη της αρχιτεκτονικής ως ένα περιβάλλον. Έναν διάλογο που είναι βέβαιο ότι θα οδηγήσει σε περισσότερο γόνιμες προσεγγίσεις από συνθετική άποψη, σε αντίθεση με την εκδοχή αντιμετώπισης του αρχιτεκτονικού έργου σαν ένα αυτοτελές σύνολο που παραμένει αδιάφορο προς τα καταλυτικά μηνύματα της περιοχής και διατηρεί μία αμήχανη εσωστρέφεια. Μια εκδοχή όπου το αρχιτεκτονικό έργο απογυμνώνεται από κάθε είδους επιρροή από τον περίγυρό του, έτσι ώστε να αδυνατεί να παρακολουθήσει τον παλμό της περιοχής του και να εντάξει ή να προσαρμόσει την εσωτερική του συγκρότηση σε νέες απαιτήσεις μέσα στο πέρασμα του χρόνου, και τέλος να οδηγείται στην παρακμή.

Η συμβολή του περιβάλλοντος στο αρχιτεκτονικό έργο είναι ποικιλόμορφη ανάλογα με την κάθε συγκεκριμένη θέση, με δυνατότητες για ένταξη κομβικών στοιχείων που αναφέρθηκαν, και με τα οποία διακρίνεται αυτό. Αλλά και ένα αρχιτεκτονικό έργο μπορεί να προσφέρει στο περιβάλλον μια σειρά οργανωτικά στοιχεία για τα οποία έχει και αντίστοιχες απαιτήσεις από αυτό, όπως λειτουργική συνέχεια και κοινωνική όσμωση, ισόρροπη μορφολογική σχέση και ανταπόκριση στην υλικότητα (βλ. παραδ. 9). Μπορεί επίσης να οριοθετήσει μέρος του περιβάλλοντα χώρου, να συγκροτήσει μια διαδοχή μορφολογική σε τυχόντα δομημένο ιστό του περιβάλλοντος ή να αποτελέσει επέκταση, συμπλήρωση ή ακόμη και "συρραφή" σε τμήματα του ήδη υπάρχοντα δομημένου ιστού στο περιβάλλον (βλ. παραδ. 6).

Η σύζευξη μεταξύ ενός αρχιτεκτονικού έργου και στοιχείων του περιβάλλοντός του, ανάλογα βέβαια με τις υπάρχουσες δυνατότητες, προσφέρει σειρά πλεονεκτημάτων όπως αφορμές για προσέγγιση ισχυρής κεντρικής συνθετικής ιδέας στο αρχιτεκτονικό έργο, αφού αυτή θα είναι παράγωγο διαλόγου με το περιβάλλον (βλ. παραδ. 9), εξασφάλιση συνοχής οπτικής - μορφολογικής (βλ. παραδ. 6) και αμοιβαία ενίσχυση δραστηριοτήτων (βλ. παραδ. 7 και 8), έτσι ώστε να ολοκληρώνεται η αντίληψη της ιδέας της αρχιτεκτονικής ως ένα περιβάλλον. Μία αντίθετη προσέγγιση από τα προηγούμενα θα οδηγούσε, εκτός από το βασικό μειονέκτημα πιθανής εσωστρέφειας του αρχιτεκτονικού έργου, και σε ένα είδος απομόνωσής του και

εξάλειψη κάθε αναγκαίας δυναμικής.

Η αντίληψη της ιδέας της αρχιτεκτονικής ως ένα περιβάλλον, μπορεί ανάλογα να συμβάλλει στη συγκρότηση ενός πλέγματος πολεοδομικών στοιχείων που καθορίζεται από μία “πρωταρχική τάξη οργάνωσης”, επιτρέποντας ιεραρχικά τη διαμόρφωση στη συνέχεια σε μία “δευτερεύουσα τάξη οργάνωσης” ή “δευτερεύον σύστημα οργάνωσης” (βλ. παραδ. 8 και 9). Μια σχέση που οδηγεί στη δυνατότητα “ευελιξίας” και “προσαρμοστικότητας” σε μια πρόταση, επειδή σε μια “δευτερεύουσα” οργάνωση στοιχείων κάτω από ένα κυρίαρχο ή “πρωτεύον” οργανωτικό σχήμα, που συμβαδίζει με την κεντρική συνθετική ιδέα και αποτελεί ενοποιητικό στοιχείο στη σύνθεση, υπάρχει ποικιλία δυνατοτήτων και εναλλακτικών επεμβάσεων ανάλογα με τη διαμόρφωση συγκεκριμένων αναγκών, ενώ εξασφαλίζεται η δυνατότητα ευρύτερης συμμετοχής εκείνων που αξιοποιούν τους συγκεκριμένους χώρους ακολουθώντας ένα ανοικτό και αυτοδιαμορφούμενο σύστημα. Ακριβέστερα, “πρωταρχική τάξη οργάνωσης” μπορούν να διαμορφώσουν άξονες, πορείες, πλατείες, σύνολα υπαίθριων χώρων και άλλα, ενώ σε “δευτερεύουσα τάξη οργάνωσης” εντάσσονται ποικίλες λειτουργικές ενότητες όπως διαμονή, εμπόριο, διοίκηση, υπαίθρια τμήματα και άλλα που οριοθετούνται από το πρωταρχικό σύστημα και είναι πιθανόν να διαφοροποιούνται ανάλογα με μεταβολή αναγκών στον χρόνο (βλ. παραδ. 11).

Συνοψίζοντας, η προσέγγιση της αρχιτεκτονικής ως ένα περιβάλλον παρέχει τη δυνατότητα ενσωμάτωσης αστικών - πολεοδομικών λειτουργιών, που εντάσσονται στις περιπτώσεις των “λειτουργιών διασύνδεσης” (β’ παραδ. 11) και των “λειτουργιών διαμεσολάβησης” (βλ. παραδ. 9), όπως συμβαίνει αντίστοιχα από το ένα μέρος με τους άξονες, τις πορείες, τα περάσματα κ.λπ. (διασυνδέσεις) και από το άλλο μέρος με τους υπαίθριους χώρους, τις πλατείες, τα υπόσκαφα και άλλα που διαμεσολαβούν μεταξύ λειτουργικών ενότητων, με αποτέλεσμα να εξασφαλίζεται κατά το δυνατόν η απαιτούμενη συνέχεια και συνοχή στη συνθετική αντιμετώπιση, έτσι ώστε ένα αρχιτεκτονικό έργο να αποτελεί μέρος ή αναπόσπαστο τμήμα τού περιβάλλοντος.

Στα παραδείγματα που ακολουθούν, τεκμηριώνονται, ανάλογα με κάθε περίπτωση, οι προσεγγίσεις που έχουν αναφερθεί, με τελικό σκοπό να γίνει αντιληπτό κατά το δυνατόν, ότι η συνθετική τους συγκρότηση αποτελεί μέρος του περιβάλλοντός τους με το οποίο και ουσιαστικά ταυτίζονται. Αναφέρονται αρχικά μερικά αντιπροσωπευτικά παραδείγματα από το παρελθόν στον ευρωπαϊκό χώρο, αλλά και άλλα από την ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική, και ακολουθούν άλλα από τη σύγχρονη αρχιτεκτονική, ώστε να αποδειχθεί η συνέχεια της συγκεκριμένης αντίληψης.

(Παράδειγμα 1)

Παλαιά Γέφυρα του Λονδίνου (“Old London Bridge”), Μεσαίωνας 1650.

Η Παλαιά Γέφυρα του Λονδίνου αποτελούσε κατασκευή που φιλοξενούσε ποικίλες δραστηριότητες, με πρωταρχική λειτουργία τη διασύνδεση των δύο πλευρών τού Τάμεση, η οποία αποτελεί και το πρωταρχικό σύστημα οργάνωσής της, με δευτερεύον σύστημα τις διάφορες δραστηριότητες. Ένα “κτίριο γέφυρα” αναπόσπαστο τμήμα του περιβάλλοντός του.

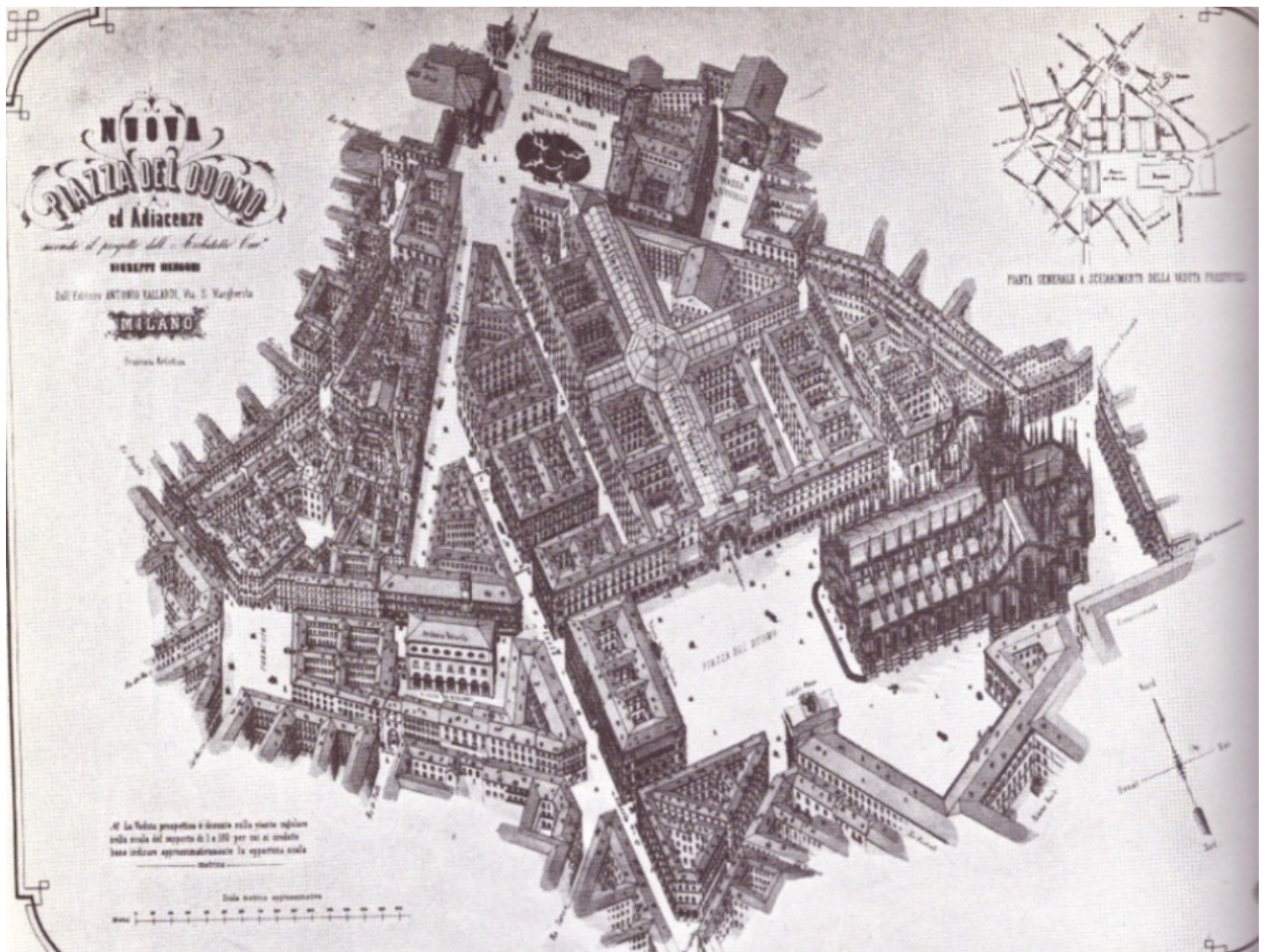

(Παράδειγμα 2)

“Ponte Vecchio”, Φλωρεντία, Μεσαίωνας

Αρχιτέκτονες: Tadeo Gaddi, Neri di Fioravante

Το “Ponte Vecchio”, μεσαιωνικό πέτρινο, κλειστό, μονότοξο γεφύρι, αποτελεί ζωντανό παράδειγμα αρχιτεκτονικής ως περιβάλλον, με βασικό οργανωτικό στοιχείο το πέρασμα - γέφυρα και την ένταξη σε αυτό εμπορικών και βιοτεχνικών δραστηριοτήτων, που αποτελούν το δευτερεύον σύστημα οργάνωσης. Ένα σύνολο άρρηκτα συνδεδεμένο με το περιβάλλον του και τον πολεοδομικό ιστό.

(Παράδειγμα 3)

Galleria Vittorio Emanuele II", Μιλάνο, 1865-1867

Αρχιτέκτων: Giuseppe Mengoni

Η Στοά "Vittorio Emanuele II", μαζί με το υπόλοιπο κτιριακό συγκρότημα στο οποίο είναι εντεταγμένη, αποτελεί διευθέτηση του κεντρικού πολεοδομικού ιστού της πόλης ως προς τους άξονες και τα κτιριακά του μέρη. Η Στοά αποτελεί το πρωταρχικό σύστημα οργάνωσης του συγκροτήματος, με δευτερεύον τις λειτουργίες στο κτιριακό συγκρότημα. Ολοκληρώνει το αστικό περιβάλλον και ταυτίζεται με αυτό.

(Παράδειγμα 4)

Οία Σαντορίνης - Παραδοσιακή αρχιτεκτονική

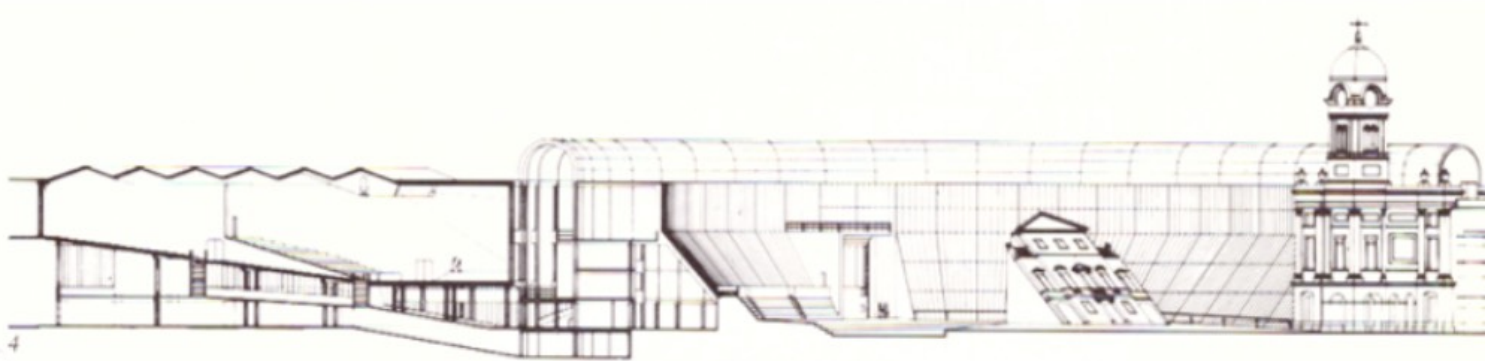
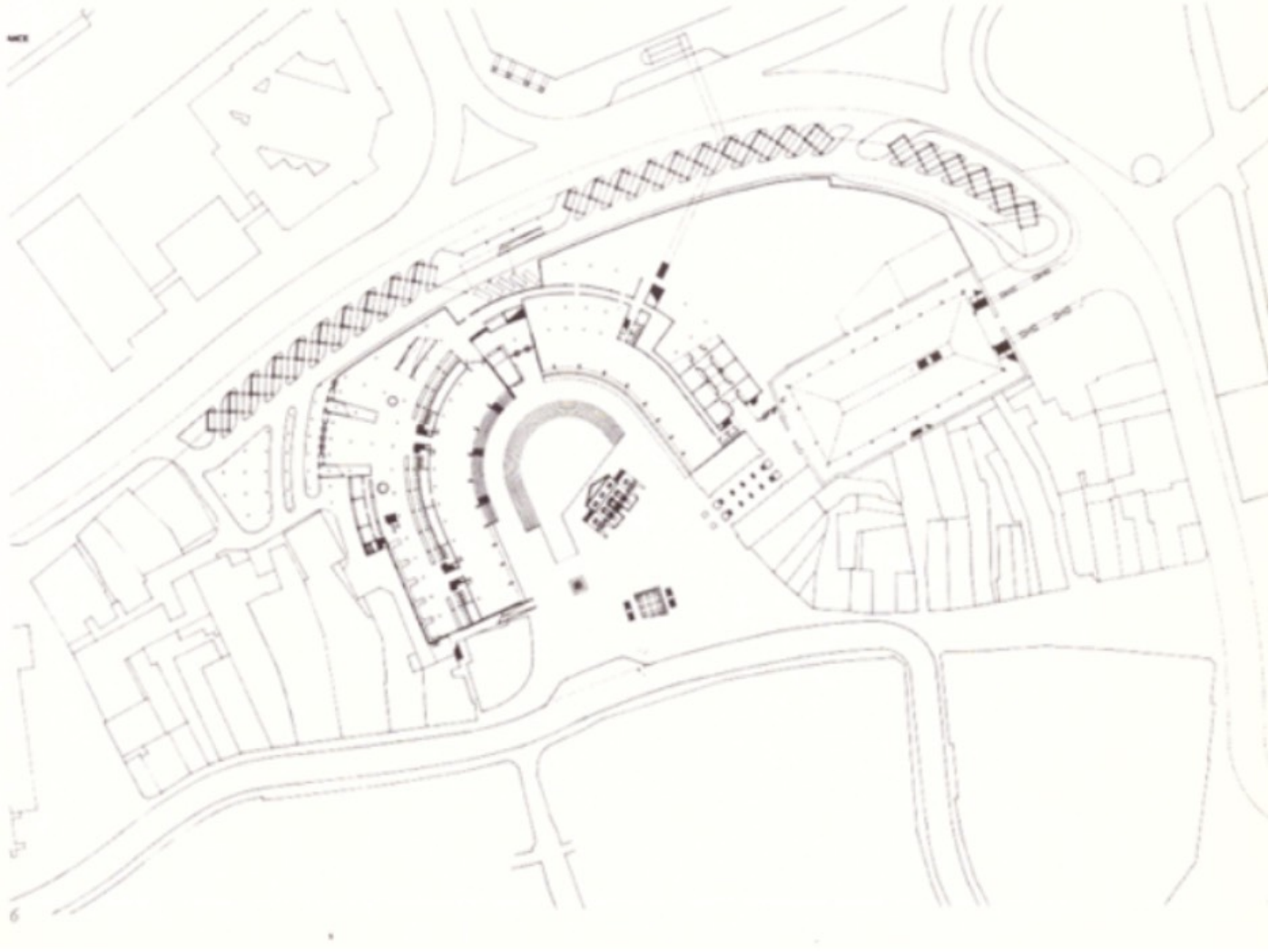
Η διάρθρωση του πολεοδομικού ιστού σε πολλά τμήματα της Οίας Σαντορίνης αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση αρχιτεκτονικής ως περιβάλλον. Τα δώματα κατοικιών και άλλων χώρων συμπίπτουν με πορείες πεζών και χώρους στάσης - πλατείες.

(Παράδειγμα 5)

Χώρα Νάξου, μεσαιωνικό τμήμα - Παραδοσιακή αρχιτεκτονική

Στο παραδοσιακό τμήμα της Χώρας Νάξου, κάτω από το Κάστρο, πεζόδρομοι εκτείνονται ανάμεσα σε κατοικίες και καταστήματα, και κάτω από ορόφους που συνδέουν λειτουργίες. Ένα κτιριακό σύνολο που λειτουργεί σαν αναπόσπαστο τμήμα του δομημένου περιβάλλοντος.

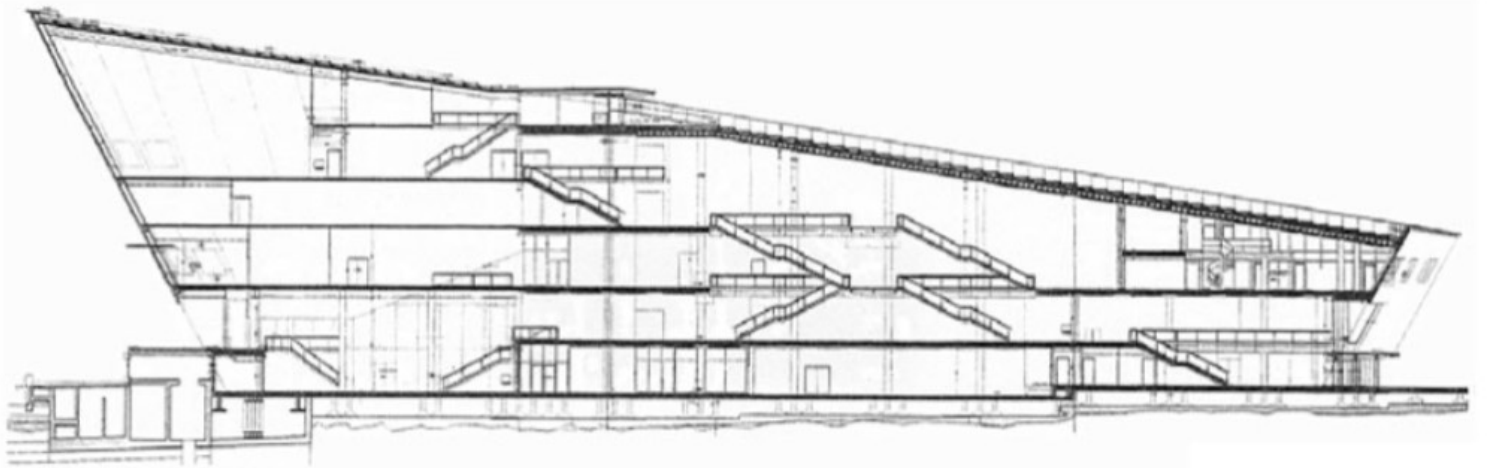

(Παράδειγμα 6)

Κέντρο πόλης Derby, (Derby Town Centre), Κλειστός διαγωνισμός, 1970

Αρχιτέκτων: James Stirling

Η πρόταση για την αξιοποίηση του κέντρου της πόλης Derby συμβάλλει στη συρραφή - συμπλήρωση του υπάρχοντα δομημένου ιστού, με διαμόρφωση κεντρικής ημικυκλικής πλατείας ακολουθώντας την κλίμακα, τα υπάρχοντα μέτωπα και την ενυπάρχουσα γεωμετρία του δομημένου ιστού, έτσι ώστε να ολοκληρώνεται ο διάλογος με το περιβάλλον, και η προτεινόμενη λύση να απαιτεί μέρος αυτού.

(Παράδειγμα 7)

Συγκρότημα “NEMO”, Docklands Άμστερνταμ, 1977

Αρχιτέκτων: Renzo Piano

Το πολιτιστικό συγκρότημα “NEMO”, σε άκρο ενός προβλήτα στα docklands του Amsterdam, πέρα από τον συμβολισμό που παρουσιάζει η μορφή του σαν “πλώρη” ενός πλοίου, είναι κτηριακό σύνολο που αποτελεί συνέχεια του περιβάλλοντος, με το βατό κεκλιμένο δώμα του - συνέχεια πεζοδρόμου, που καταλήγει σε θέση θέασης όλου του λιμένα. Με το κεκλιμένο δώμα που αποτελεί πρωταρχικό οργανωτικό σύστημα οργάνωσης του κτιρίου, με δευτερεύον το σύστημα πολιτιστικών λειτουργιών που ενσωματώνονται σε αυτό, το συγκρότημα αυτό αποτελεί μέρος του άμεσου περιβάλλοντος και αναπόσπαστο στοιχείο του.

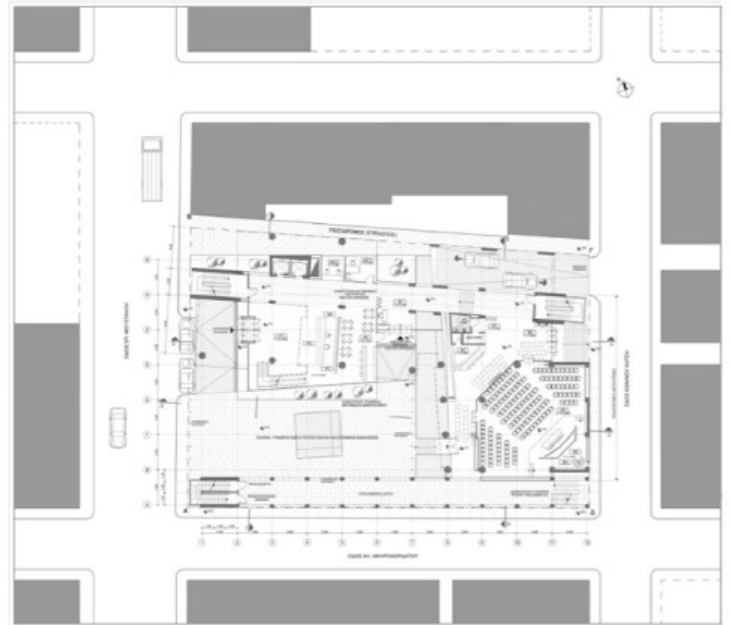
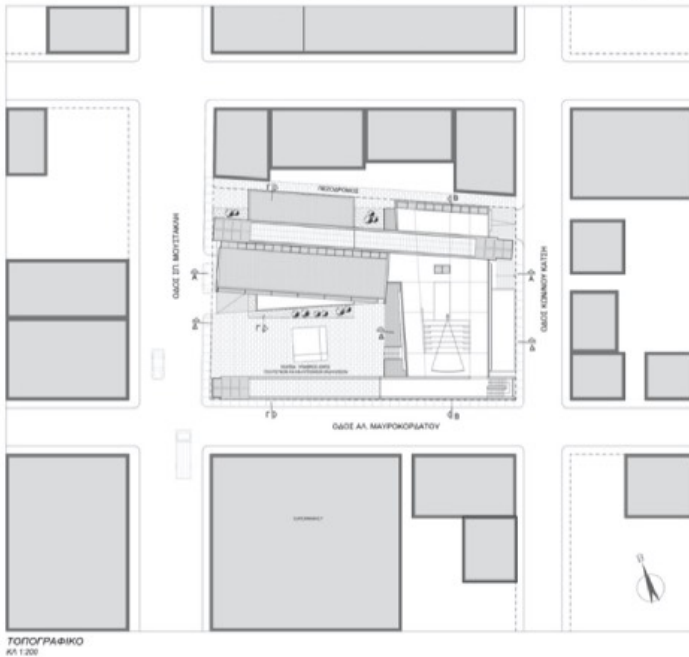

(Παράδειγμα 8)

Σταθμός Επιβατηγών Πλοίων στην Yokohama, Ιαπωνία, 2002

Αρχιτέκτονες: F.O.A.- Foreign Office Architects

Ο Σταθμός Επιβατηγών Πλοίων της Yokohama αποτελεί αντιπροσωπευτική περίπτωση αντίληψης της αρχιτεκτονικής ως ένα περιβάλλον. Αναπτύσσεται κατά μήκος κεντρικού προβλήτα, και η συνολική συγκρότηση του δώματός του είναι τέτοια, ώστε να αποτελεί “περίπατο” που ξεκινά από την αρχή του προβλήτα αυτού και να καταλήγει στο άλλο άκρο ως “belvedere” προς το λιμάνι. Ο περίπατος αποτελεί το “πρωταρχικό στοιχείο οργάνωσης” στη σύνθεση, και κάτω από αυτόν διατάσσονται ποικίλοι χώροι του Σταθμού με ελεύθερες - μεταβλητές διατάξεις, αποτελώντας ένα “δευτερεύον” σύστημα οργάνωσης.

(Παράδειγμα 9)

Δημαρχείο Μεσολογγίου, Β' Πανελλήνιο Βραβείο, 2003

Αρχιτέκτονες: Σπύρος Ρογκάν, Ντίνος Πολυχρονίου

Το κτιριακό συγκρότημα του Δημαρχείου διατάσσεται περιμετρικά σε έναν κεντρικό χώρο - πλατεία, τόπο ποικίλων δραστηριοτήτων και πρωταρχικό σύστημα οργάνωσης της σύνθεσης. Ο κεντρικός χώρος εντάσσεται στον δομημένο ιστό της πόλης, έτσι ώστε μαζί με το κτιριακό σύνολο που τον περιβάλλει ως δευτερεύον σύστημα, να αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα του περιβάλλοντος που ενσωματώνει αστικές - πολεοδομικές λειτουργίες, και ανήκει στην περίπτωση των “λειτουργιών διαμεσολάβησης”.

(Παράδειγμα 10)

Όπερα του Όσλο, Νορβηγία, 2007

Αρχιτέκτονες: Snohetta

Η Όπερα του Όσλο αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αντίληψης της αρχιτεκτονικής ως περιβάλλον. Τα περισσότερα δώματα των χώρων αποτελούν βατά κεκλιμένα επίπεδα, σε συνέχεια των υπολοίπων χώρων του θαλάσσιου προβλήτα στον οποίο εκτείνεται το κτίριο.

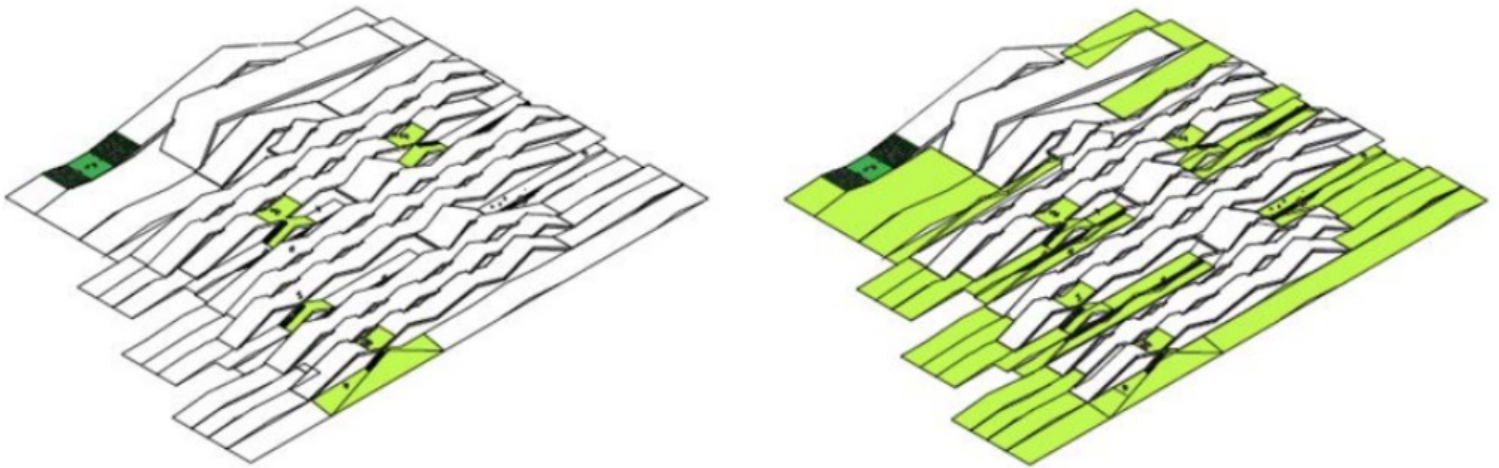
(Παράδειγμα 11)

Κέντρο Πανεπιστημίου Ewha, “Ewha Woman’s University”, Νότια Κορέα - 2008

Αρχιτέκτων: Dominique Perrault.

Το συγκρότημα αναπτύσσεται στις δύο πλευρές ενός κύριου άξονα - περιπάτου, ο οποίος βυθίζεται στο έδαφος και αποτελεί το συνδετήριο στοιχείο δύο περιοχών της Πανεπιστημιούπολης. Ο περίπατος αποτελεί το “πρωταρχικό στοιχείο οργάνωσης” της σύνθεσης. Οι πανεπιστημιακοί χώροι στις δύο πλευρές του περιπάτου αποτελούν το “δευτερεύον στοιχείο οργάνωσης” της σύνθεσης, με δυνατότητες ευελιξίας - προσαρμοστικότητας στις διατάξεις τους. Η σύνθεση αποτελεί μια δυνατή χειρονομία στο περιβάλλον και

μέρος αυτού, ενώ η συγκρότησή της εντάσσεται στην περίπτωση των λειτουργιών “διασύνδεσης”.

(Παράδειγμα 12)

Δημοτικό Σχολείο στο Vilhelmsro, Δανία, 2018

Αρχιτέκτων: BIG, Bjarke Ingels

Το δημοτικό σχολείο αναπτύσσεται αξιοποιώντας την κλίση του εδάφους, ώστε μεγάλο μέρος του να έχει χαρακτήρα υποσκάφου, όπου οι κεκλιμένες στέγες των τάξεων και άλλων χώρων είναι φυτεμένες και αποτελούν προεκτάσεις - εξάρσεις της στάθμης του εδάφους. Το σύνολο αποτελεί από συνθετική άποψη αναπόσπαστη ενότητα με το περιβάλλον.

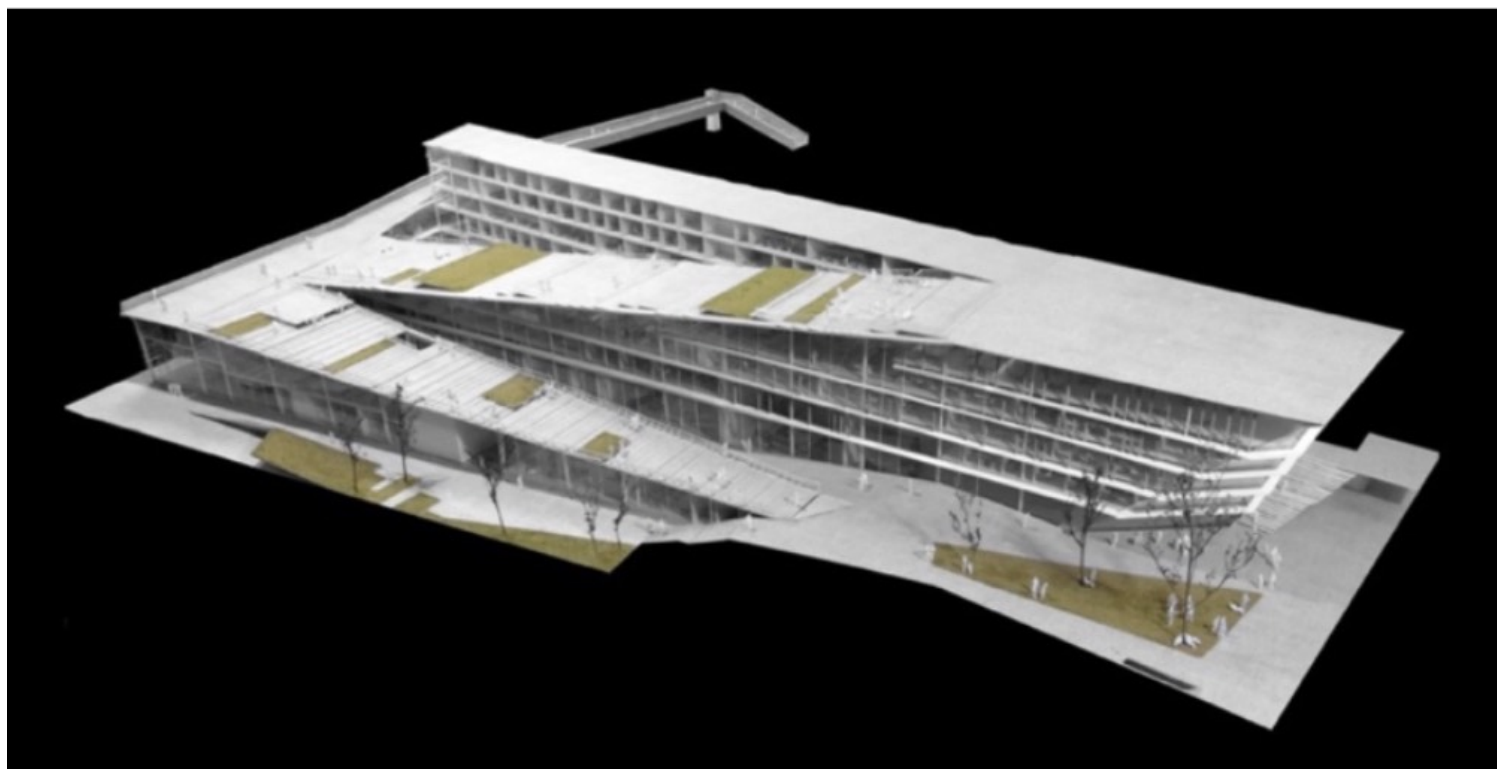

(Παράδειγμα 13)

Μουσειακό σύνολο σε κορυφή όρους στο Bolzano, Ιταλία, 2019

Αρχιτέκτονες: Snohetta

Το Μουσείο στην κορυφή όρους στο Bolzano διαμορφώνεται έτσι, ώστε να αποτελεί συνέχεια του περιβάλλοντος. Τα βαθιά δώματα συνδέονται με τον περίγυρο, εντάσσουν το συγκρότημα άμεσα στο περιβάλλον, ενώ οι μουσειακές δραστηριότητες γίνονται αντιληπτές από το ευρύτερο κοινό, που κινείται στα δώματα και συμμετέχει εναλλακτικά σε διάφορες δραστηριότητες όπως πολιτιστικές εκδηλώσεις κ.α

(Παράδειγμα 14)

SUPSI - Πανεπιστημιακή Επαγγελματική Σχολή Ιταλικής Ελβετίας, Mendriso, 2019
Αρχιτέκτων: Kengo Kuma

Βραβευμένη πρόταση πανεπιστημιακής σχολής με κυρίαρχη αντίληψη της αρχιτεκτονικής ως περιβάλλον, όπου το εμπόδιο από ένα εκτεταμένο σιδηροδρομικό δίκτυο παρακάμπτεται με γέφυρα - πεζόδρομο που συνδέει το συγκρότημα με την πόλη, ενώ η γέφυρα συνεχίζει σαν κεκλιμένο βατό επίπεδο που καταλήγει στη βασική στάθμη εισόδου της Σχολής.